

Fonēmu testa izstrāde un testēšana

Pētījumu gaitā projektā LAMBA izveidots uz attēliem balstīts ātri un viegli lietojams fonēmu izrunas pārbaudes tests, ko var izmantot ne tika speciālisti, bet arī interesenti bez speciāla treniņa, tam ir izstrādāti divi testa varianti – latviešu un krievu valodai, jo bilingvālus bērnus testējot tikai latviešu valodā, var būt lielāks risks nenovērtēt vai pārvērtēt viņu runas traucējumus (par izmēģinājuma testa izstrādi un izmēģinājuma testēšanas rezultātiem (sk. Markus, Čeirane, Ureka, Kremers 2016).

Latviešu valodas fonēmu testu izstrādāja vadošā pētniece Dace Markus (Latvija), pētniece Olga Ureka (Norvēģija) un vadošā pētniece Solveiga Čeirane (Latvija), krievu valodas fonēmu testu izstrādāja pētnieces Olga Ureka (Norvēģija) un Viktorija Kuzina (Latvija), bērnu runas ierakstus veica un vērtēja projekta LAMBA dalībnieces Solveiga Čeirane, Inese Freiberga, Viktorija Kuzina, Dace Markus, Rasma Purmale, Inga Stangaine, Agrita Tauriņa, Olga Ureka, Vladislava Uršuļska, Anna Vulāne, Tija Zīriņa, konsultācijās un tālākizglītībasursos instruēti pirmsskolas izglītības iestāžu pedagogi un logopēdi, ierakstu vākšanā palīdzēja arī šim darbam īpaši sagatavoti studenti – topošie pirmsskolas pedagogi. Runas ierakstu vērtēšanā iegūtos datus apkopoja vadošā pētniece Solveiga Čeirane, datu salīdzināšanu un rezultātu apstrādi elektroniski veica pētnieks Roberts Dargis.

Tests paredzēts pārbaudei bērniem bez specifiskiem runas traucējumiem vecumā no 3–6 gadiem. Testēšanas rezultātā iegūst pārskatu par runas attīstības vidējiem normatīvajiem rādītājiem un atkāpēm no tiem. Galvenie izstrādātie testa izveides un testēšanas principi un ieteikumi:

- 1) jāapzinās konkrētās valodas specifika (fonēmas vai fonēmu savienojuma atrašanās vieta vārdā, fonētiskā apkaime, zilbes struktūra, prosodiskās parādības, iespējamās fonēmu kombinācijas);
- 2) jāpārziņa testa piemērotība vecumposmam (no dažādām fonēmu kombinācijām ieteicams veidot divzilbju vārdus, nelietot salikteņus, optimālais testēšanas ilgums – līdz 20 min, katrā vārdā ieteicams pārbaudīt ne vairāk kā divas potenciālās runas problēmas);
- 3) jāievēro materiālu ilustratīvā atbilstība (pazīstamas reālijas, nepārprotami attēli, vēlams izvēlēties attēlus, kas mudinātu bērnu pateikt izrunas pārbaudei nepieciešamo vārdu, piemēram, *zaķis*, nevis *trusis*, *aste*, nevis *ļipa* u.tml., attēlu atbilstību ieteicams pārbaudīt izmēģinājuma pētījumā ar nelielu grupu bērnu);
- 4) piedalīšanās testēšanā ir brīvprātīga, un vecāki rakstiski apliecina piekrišanu bērna runas pārbaudei;
- 5) testēšanas gaitā, datu analīzē un uzglabāšanā tiek saglabāta anonimitāte;
- 6) svarīgi zināt, ka katrā valstī ir iestādes vai organizācijas, ar kurām jāsaņem pirms bērnu vai viņu vecāku aptauju veikšanas. Latvijā dzīvojošo bērnu un viņu vecāku aptauju un testēšanas materiāli un lietojamā metodika tika saskaņota ar Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju, Datu valsts inspekciju, kā arī saņemta Latvijas

Universitātes Kardioloģijas institūta Ētikas komisijas atļauja (komisijai ir starptautisku lēmumu tiesības) lietot izstrādātos materiālus un metodiku, veikt runas ierakstus un testēšanu;

7) testēšana jāveic profesionāli (pedagoģiski un lingvistiski) sagatavotiem pedagogiem, nepieļaujot citu personu iejaukšanos testēšanas gaitā, ja testēšanā piedalās vairākas personas (piemēram, logopēds, audzinātāja vai kāds no vecākiem), klātesošie ir jāinformē par klusuma ievērošanu bērna atbilžu laikā. Pieaugušā komentāri novirza bērnu no uzdevuma, bez tam, analizējot ierakstu, dažkārt ir grūti atšķirt bērna un pieaugušā balsi, vienlaikus – draudzīga sarunas uzturēšana mazina bērna spriedzi.

Ieteikumi vecākiem (I. Auziņa)

Fonēmu testa laikā bērnam tiek rādīti attēli un viņam jānosauc vārds, ar kura palīdzību tiek noteikts, vai bērns ir apguvis konkrētas skaņas, piemēram, *b*, *p*, *l*, *k*, vai līdzskaņu savienojumus, piemēram, *šk*, *sn*, *bl*, *gl*, izrunu. Vārdi izraudzīti tā, lai pārbaudāmās skaņas vai līdzskaņu savienojumi, ja vien tas ir iespējams, atrastos vārdu sākumā, vidū un beigās, piemēram, lai noteiktu, cik labi bērns apguvis skaņas *b* izrunu, ir izraudzīti vārdi *bite*, *ābols*, *grab*.

Sagatavošanās testam

- Pirms testa veikšanas vecākiem ieteicams aplūkot attēlus un, izmantojot testa vērtēšanas tabulu / anketu, saprast, kādu vārdu (vārda formu), skatoties attēlu, bērnam ir jāizrunā.
- Testu ieteicams veikt, ieskaņojot bērna teikto, piemēram, mobilajā telefonā.
- Ieteicams pirms testa izdrukāt testa vērtēšanas tabulu. Ja bērna runa pārbaudes laikā netiek ieskaņota, tad testa vērtēšanas anketai noteikti jābūt izdrukātai, jo tā jāaizpilda bērna runas laikā.

Ko testētāji nedrīkst darīt

- Jāizvairās no komentāru izteikšanas.
- Ieteicams izvairīties no priekšā teikšanas. Ja bērns tomēr nerunā vārdu, tad to var izrunāt kā paraugu.

Kā jautāt?

- Lai iegūtu gaidāmo atbildi, jāizmanto precīzi jautājumi.
- Jautājot par attēlā redzamo priekšmetu vai dzīvu būtni, var uzdot jautājumus, kuros jau ar vietniekvārda palīdzību bērnam tiek norādīts, kādā dzimtē un skaitlī vārds būs, piemēram,
BITE – Kas tā ir?
ĀBOLS – Kas tas ir?
LĀČI – Kas tie ir?
ACIS – Kas tās ir?
- Jautājot par attēlā redzamo / parādīto / attēloto darbību, jāiegūst noteikta vārda forma, tādēļ jautājumam jābūt pareizi formulētam, piemēram,
LEC – Ko dara zēns? Ko dara ar lecamauklu?

ĒD – Ko dara zēns?
 PIL – Ko dara ūdens? Ko dara ūdens lāse?
 GUĻ – Ko dara bērns?
 GRAB – Ko dara tas, kas ir mazulim / bērnam rokā? Ko dara grabulis?
 CEP – Ko dara sieviete?
 SKRIEN – Ko dara bērni?
 PŪŠ – Ko dara meitene? Ko dara vējš?
 MET – Ko zēns dara ar piku?
 DEG – Ko dara sērkokciņš? Ko dara uguns?
 DZER – Ko dara bērns?
 SLĒDZ – Ko dara (ar atslēgu)?
 GRIEŽ – Ko dara meitene? Ko dara ar šķērēm?
 ROK – Ko dara ar lāpstu? Ko dara vīrietis?
 SMEJAS – Ko dara sieviete?

- Ir vairāki attēli, kuros redzami dažādi priekšmeti, dzīvas būtnes vai vielas. Lai izdzirdētu gaidāmo vārdu, ir jāuzdod vairāki jautājumi vai jāprecizē, piemēram,
 - DUŠA – Kas tā ir? No kurienes tek ūdens? (no dušas)
 - KRĀSAS – Kas tās ir? Ko izmanto gleznošanai / zīmēšanai?
 - DUBĻI – Kas izveidojas pēc lietus un nosmērē zābakus? Kur stāv bērns? (dubļos)
 - SPĀRNI – Kas ir tie, kas palīdz putnam lidot? Ko putns ir izpletis? (spārnus)
 Ja jautājumu neizdodas precīzi formulēt, protams, uz konkrēto vietu attēlā var norādīt ar žestu.
- Var izmantot nepabeigtu jautājumu, ļaujot bērnam pašam saprast, par ko ir runa, un pabeigt jautājumu, piemēram,
 - ĻIPA – Kas zaķim ir baltā krāsā? Zaķim ir garas ausis un balta ...?
- Iespējams, ka dažos attēlos redzamas reālijas, kāds bērns neatpazīs, tādēļ jāmēģina viņu uzvedināt uz pareizām domām, piemēram,
 - ĻIPA – Kas zaķim ir baltā krāsā? Zaķim ir garas ausis un balta ...?
 - DZEGUZE – Kas saka ku-kū?
- Lai izdzirdētu bērnus sakām *zem, uz*, var jautāt šādi:
 - ZEM – Kur ir palīdis kaķis / kaķēns? Kur ir kaķis / kaķēns?
 - UZ – Kur sēž kaķis? Kur ir kaķis?